

ОД ИСТОГ АУТОРА:

Сулејман, Хурем и Срби

Повратак краља

Стефан Немања

Стефан Дечански

Дух побуне

Стефан Првовенчани

Деспот Стефан Лазаревић

Душан Силни

Краљ Милутин

Лука Мичета

СТЕФАН ПРВОВЕНЧАНИ

БИОГРАФИЈА ПРВОГ СРПСКОГ КРАЉА

или ЗАШТО СРБИ НИСУ
КАТОЛИЦИ

ПОСЕБНО, ДОПУЊЕНО ИЗДАЊЕ

■ Laguna ■

Copyright © 2017, Лука Мичета
Copyright © овог издања 2017, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

СТЕФАН
ПРВОВЕНЧАНИ

Књигом Луке Мичете „Стефан Првовенчани – биографија првог српског краља“ као и његовим претходним биографијама владара из династије Немањића – потврђују се речи Светог владике Николаја да смо ми „Срби потомци светих духовника и светих краљева, задужбинара и свечара из свете лозе Немањића“.

Ова књига о умном краљу Стефану и скрушеном монаху Симону који „распаљен Христовом љубављу“ са братом Савом оснива српску цркву и српску краљевину – говори о славном добу српске историје када је, како вели Доментијан, српска држава добијањем краљевске круне постала *самодржавна*, а стицањем аутокефалности постала *самоосвећена*.

Овај владар, за кога ће писац његовог *Житија* казати „да је „богољубиви и благочестиви сапрестолник свога отачаства“ васпитаван у „доброј вери и савршен у побожности“ градио је - као и сви Немањићи – и себе и државу и цркву жарком вером, врхунском уметношћу, велелепним богомољама и изузетном књижевношћу омогућујући да српска држава заузме угледно место у европској заједници хришћанских народа.

Овом књигом – коју *Лагуна* издаје поводом осамстоте годишњице од крунисања Стефана Првовенчаног - Лука Мичета нам је представио ванвременско дело Стефана Првовенчаног, првог краља свих српских земаља, подсећајући нас због чега је Стефан Немањић уживао велико и неподељено поштовање својих савременика као и због чега ужива дивљење својих потомака. Чињеница, да је после шест векова српски вожд Карађорђе повео Србе на устанак под стегом на коме се је налазио лик, управо, овог српског владара само је још један доказ значаја и незаборава Стефана Немањића, који траје ево више од осам столећа.

**Са благословом Његове Светости, архиепископа пећког,
митрополита београдско-карловачког и Патријарха српског
Господина Иринеја**

*Сенима блисїавої духовника
їроїїојереја-сїаврофора,
їроф. др Радована Биїовића (1956–2012),
сїарешине манастира Свєїїї Арханїела Гаврила
у Земуну*

Садржај

<i>Реч уз посебно издање</i>	<i>15</i>
<i>Уместо увода</i>	<i>19</i>
Време до појаве српских краљева	27
Доба Јована Владимира	36
У византијској орбити	40
Како се наслеђивао српски трон	45
Србија и(ли) српске земље	63
Византија и независност Србије пре Стефана Немање	70
Појава Стефана Немање на историјској сцени . .	79
Долазак династије Анђела на цариградски трон .	94
Стефан Немањић – царски зет	105
Развод Стефана и Евдокије	112
Богумили – јерес опасна по државу	117
Од принца до монаха	136

Света Гора и василевс Нићифор Фока	151
Манастир Хиландар	162
Стефан на престолу српских жупана	173
Рат Стефана и Вукана	189
Пренос моштију Стефана Немање и мирење браће .	197
Латини и Византинци	204
Генеza разлаза Рима и Цариграда	208
Иконоборство између Истока и Запада	230
Иконе и богословска суштина	246
Проблем исходишта Светог духа	249
„Мрачно доба“ католичанства	256
Погоршавање односа између Рима и Цариграда .	274
Оснивање Цариграда	287
Хришћанска престоница	293
Крсташи освајају Цариград	301
Прилике на византијском двору	321
Градња Свете Софије	338
Руси и хришћанство	344
Света Софија и цариградске реликвије	355
Царство без престонице	363
Положај Стефана Првовенчаног после пада Цариграда	375
Стефан Првовенчани и Епирска деспотовина .	383
Ана Дандоло – прва српска краљица	399
Крунисање Стефана Немањића	410
Сукоб два православна центра – Епира и Никеје .	446

Покрштавање Срба.	449
Значај Тирила и Методија	461
Аутокефалност српске цркве и Стефан Првовенчани	465
Смрт и канонизација Стефана Првовенчаног. . .	478
Прстен Стефана Првовенчаног	490
Стефан Првовенчани, краљ-писац	494
Савин књижевни рад у доба Стефана Првовенчаног	501
Петрова црква, Студеница, Жича...	507
Реликвије и хришћанство	517
Жича и њене реликвије	526

Прилози

Генеологија Немањића	554
Хронологија	565
Најважније задужбине Немањића.	591
Владари и династије	594
Литература.	595
О аутору	637

РЕЧ УЗ ПОСЕБНО ИЗДАЊЕ

*Душа историје је истина,
а потреба за истином је неопозиво свешта.*

Георгије Пахимер

Од истока до запада у свакој њачки је додела.

Леонардо да Винчи

Биографију Стефана Првовенчаног, првог српског краља, првог краља из династије Немањића, далековидог владара, владара раскошног ума и талента, *Лајуна* је објавила 2015. године на 850. годишњицу његовог рођења.

Ово посебно издање појављује се, ево, 2017. године, на 800. годишњицу његовог крунисања – великог јубилеја српске историје и државности.

Враћајући се овом биографијом после осам столећа српском источнику, дому из кога смо потекли, видели

смо да нас чека блистава личност у једној грандиозној епохи, неокрњене величине и непомућена сјаја коме ни векови нису наудили. Напротив.

Још од времена Плутарха биографије изузетних људи, великих природа, јединствених карактера, херојских појава и узвишених узора надахњују поколења у свим друштвима. Први српски краљ Стефан Првовенчани, најзначајнији владар српског златног средњег века, управо је једна од таквих личности.

Повест о овом краљу и писцу – „разумном и вештом приповедачу“ који „прошири престиж Србије“ – јесте и прича о вези владара једног народа и његове вере, човека и Бога – у монаштву Симона који се на крају уморних „великих модрих очију“ повлачи у „тишину надземаљску“.

Величина Стефана Немањића и његовог наслеђа огледала се и у томе што окренувши се Истоку није Србију одвојио од Запада. Прихвативши вредности византијске културе и верске вертикале Истока, не одричући се западних тековина и сарадње са Римом – што му је од оца, великог жупана Стефана Немање, остало у аманет – братски је са Савом – код кога беше „реч поуке спојена са влашћу“ – довршио духовни преображај свог народа али и одредио Србији политички смер који ће бити преовлађујућа пракса средњовековне српске државе све до њене пропасти 1459. године.

Уман, одан књижи и уметности – „како царевима личи“ – учвршћује пут који је трасирао колосални Стефан Немања, пут који је оличавало јединство дубоке религиозности, велике градитељске визије,

високог уметничког и списатељског умећа – замамни културни домети очаравајуће „густине духа“ које ће и у наредном веку подржавати и штитити моћни и учени Немањићи, њихова економски снажна држава вођена паметно, прагматски на ползу „христоимени-тог стада“.

Доневши држави међународно признање а цркви аутокефалност, одуховљавајући српске земље и народ велелепним и ванвременским богомољама – само Хиландар да поменемо – Немањини потомци су сведочили о снази јединства хришћанске, православне вере, врхунске културе али и изузетне државничке способности.

„Таквим се светлима светљаше српска земља“, казаће Теодосије.

Ерго, овом скромном студијом – стремећи идеалу Непознатог Милешевца изреченом у *Служби Светом Сави*: „Ујасни ми језик, Господе“ – покушали смо да читаоцу 21. века приближимо време, историјски контекст и токове, осликамо догађаје и представимо личности доба у коме је ударен темељ српској држави и српској цркви. Хронолошко приповедање о овој славној епохи српске историје и кључним протагонистима који су је обележили употпуњено је екскурсима у раније векове као и објашњењима догађаја који су претходили добу Стефана Првовенчаног тежећи да се омогући лакше, потпуније и свеобухватније поимање времена – с краја 12. и до средине 13. века – политичких и културних збивања као и актера који су доминирали српском историјом и одредили српско државотворно и духовно биће – до данас.

Дакле, ова биографија је покушај да се од негдашњег *јака оїња*, како вели песник, *сачува искра која још иїиња* – или се надамо да тиња. То кажемо јер је белодана супротност између његове величине и наше сићушности, нашег односа према њему и његовом делу.

Речју, аутор је покушао да као путник који се вратио из далека и велика света приповеда о чудима и људима које је на том путу видео и срео.

Велико је олакшање што су у ранијим издањима читаоци тај труд препознали и подржали, на чему сам им искрено захвалан.

Такође, ово је била и прилика да се исправе неке ситније грешке које су се поткрале у претходним издањима.

Л. М.

У Београду,
о Васкрсу 2017.

УМЕСТО УВОДА

*Наше царство није римско,
већ Христово.*

Житије Константиново

*Трајна дела на земљи остварују се Божијом вољом, а
човек је само њено слепо и покорно оружје.*

Иво Андрић

Цивилизације нису смртне.

Фернан Бродел

Судбина је Стефану Немањићу, средњем сину српског великог жупана Стефана Немање, могло би се рећи, ненадано доделила власт. На српски престо дошао је сплетом историјских догађаја, туђом заслугом – али је зато све остало било искључиви плод његових способности.

Стефанова одважност није била нестрпљива нити брзоплета, а понајмање непромишљена када се

суочава са залеђеном мржњом брата Вукана – коме је по праву прворођења требало да припадне српски трон великог жупана.

Стефан Немањић, образован владар снажног карактера, није дозвољавао да туђа воља утиче на његову судбину. Код њега нема празног геста, он није правио грешке које се не могу исправити – али су зато његова дела остала непроменљива. *Во вјеки* је обележио и усмерио српски народ давши му темељ на коме је све после зидано, често потом рушено, али опет изнова грађено... То је било могуће јер темељ који је Стефан са братом Савом поставио ниједан освајач ни ондашњи ни потоњи – до данас – није могао срушити.

Снаге које су се противиле његовом праву на трон поразио је силом, док ће потом поново задобијени престо осигурати дипломатском способношћу и политичком мудрошћу. Ни у једном тренутку Стефан Првовенчани не сумња – ни онда када га је Вукан протерао – да је богомдани владар Србије.

Када је стргнута копрена с братског сукоба, видело се да је обема рукама био на кормилу српске државе.

У борби Стефана и Вукана победила је, као и увек, воља историје – која личности недорасле приликама немилосрдно одбацује. Тада Стефан показује особину која је кроз векове красила само мудре владаре, која није била карактеристика његове епохе – он брату узима круну, али не и главу. Срце му у власти није отворило нити му је у изгнанству освета помутила разум.

Судбина му је дала довољно времена да све своје замисли оствари.

Разум и власт ретко иду заједно, у истом смеру – као што је то био случај са њим и са само још једним српским владаром, деспотом Стефаном Лазаревићем... То су ретки узорци у српској историји који су модел за сваког њеног потоњег владара и кога се ниједан потоњи владар није држао, најчешће јер није био властан за тако што.

И краљ и деспот су могли са свима и сви су могли са њима.

Првог српског краља Стефана Првовенчаног, ученог и смелог владара, сви желе на својој страни. И Теодор Ласкарис, никејски цар, и папе Иноћентије III и Хонорије III – од кога ће Стефан и добити круну – и Теодор I Анђео, моћни деспот Епира, и 42. млетачки дужд Петар Зијани, угарски краљ Андрија II... Сви који тада нешто значе у Европи.

Та смела природа била је једноставно предодређена да влада.

Стефана Немањића не занима формална владавина, дворске забаве и испразни церемонијал, локална, племенска титула, већ пуна, права власт са круном признатом како од папе и Запада тако и од свих византијских центара. Од Рима до Никеје, од Никеје до Венеције, од Венеције до Епира, од Епира до Угарске, од Угарске до Римско-немачког царства...

Као човек, као појава, као владар, Стефан Првовенчани је бритког ума, смеле одлучности, коме су циљеви високи, планови промишљени...

То најбоље показују његови бракови, који су били директно повезани са судбином Србије.

Женидба Евдокијом, византијском принцезом рођеном у пурпуру, првом византијском принцезом која се удала у Србији, кћерком василевса Алексија III Анђела, била је важан предуслов да Србија добије манастир Хиландар „на поклон вечни“ и да на концу умногоме олакша добијање аутокефалности српске цркве. Био је први страни принц који је добио титулу севастократора, титулу која је убрајана у царска достојанства.

Његов брак са Венецијанком Аном Дандоло, унуком славног дужда Енрика Дандола, злим духом Четвртог крсташког рата, најмоћнијим човеком свога доба, у великој мери је допринео да Стефан постане првовенчани, да од папе добије круну из Рима.

Пад Цариграда – „града под Божијим окриљем“ – у латинске руке 1204. године драматично затеже односе овог турбулентног века снажно утичући на светска збивања и посебно је важан догађај како за будућност Србије тако и за владавину Стефана Првовенчаног. На самом почетку 13. столећа – „века отупелог од зверства“ – овај крсташки удар, који потреса све зоне светског цивилизацијског поретка, био је прекретница доба у коме све ври, од Рима до Цариграда – када се на средокраћи та два хришћанска центра, на средокраћи великих политичких и верских сукоба и амбиција, налази малено српско краљевство.

Стефан Првовенчани – у ситуацији када свако са сваким ратује – умео је да загосподари ситуацијом коју му је судбина одредила. И у том узбурканом времену Стефан је видео јасно свој циљ, своје одредиште.

Као владар гибак, култивисаног духа, показао је, у житију које је написао о свом оцу, да је владар коме

није страно књижевно умеће. Стефан Првовенчани је један од најзначајнијих српских писаца средњег века и припада првој познатој генерацији српских списатеља. Његово најзначајније дело *Живот Свештог Симеона* једина је владарска хагиографија коју је написало световно лице у току читавог 13. и 14. века.

Међутим, без обзира на изразе „своје богате емотивности“, Стефан Првовенчани је у политици био прагматик.

Изнијансираног осећаја за власт, корачао је кроз историјске олује више се уздајући у памет и дипломатску вештину него у голу снагу.

То белодано показује сукоб са Добромиром Стрезом, одметнутим блиским рођаком бугарског цара Борила, као и проблем са угарским краљем Андријом II, који је са латинским царем Хенриком Фландријским намеравао да склопи савез и поведе рат против њега.

Владарска смелост и широко образовање дали су Стефану Првовенчаном оно стваралачко самопоуздање које осликава његову величину, пре свега у чињеници да он своју власт не претвара у тиранију, склоност која је била обележје готово свих владара његовог доба. Красила га је, речју, више стрпљива политичка упорност него необуздана војна сила.

Омогућује брату Сави, првом српском архиепископу, стварање строгог теократског система и чврсте црквене организације, који подупиру његово самодржавље али не искључују толеранцију са Римом и суживот са Католичком црквом. Еманципација Србије, и државна и духовна – а Стефан и Сава су њена покретачка снага – јесте „део европске културне историје“

(Станислав Хафнер). Стефан Првовенчани није обузет верским ексклузивизмом, нити је ускогруди дух – тврди старозаветни карактер.

Сваки велики историјски догађај своје епохе умео је да искористи на властиту ползу и у корист свог краљевства.

Умео је да освоји али још боље да сачува оно што је стекао.

Још као принц се на очевом примеру уверио у варљивост власти. За Стефана Првовенчаног, као и за његовог оца, власт ће бити нешто што протиче и што пролази уколико се не уоквири вечним – вером и црквом, а на крају монашким заветом и ореолом светости.

Савино узорито подвижништво подсећало је свакодневно Стефана на границе владарске моћи иако му је ту исту моћ безрезервно учвршћивало. Јер управо је Сава из Византије у Србију пренео слику идеалног владара а са њом и „начело о 'страху божјем' као ограничавајућем чиниоцу врховне власти“.

Колико је Сава непоколебљиво у духовној сфери толико је Стефан доминантан у суровој реалности средњовековне политике.

Стефан Првовенчани је живео за Државу, а Сава за Цркву. Били су „потпуни Византинци и потпуни Срби“ (Влада Станковић).

Прихватањем хришћанске вере источног обреда и присвајањем разноврсних и импресивних сегмената културе византијског модела друштвеног устројства, а све у циљу властите афирмације и утврђивања династичке позиције Немањића у суровом амбијенту

једног турбулентног доба, Стефан пажљиво води рачуна не само о сопственом опстанку и позицији већ и о идентитету Србије у хришћанској екумени.

Мисао о јединству свих српских земаља одлика је Немањиног, Савиног и Стефановог доба, грандиозне студеничке епохе. У оснивачкој повељи манастира Хиландара (1198) Немања каже како му је Бог дао да овлада „свом српском земљом“ док Стефан, који наслеђује оца на српском трону, у писму папи Иноћентију III помиње да је он владар „целе Србије“. Ту „нема ни Зете ни рашких земаља“, вели Јованка Калић – само Србија.

Сигурно је да без Стефановог дела не би било ни Савиног, не би било Србије. Браћа готово заједнички управљају државом и ударају темеље феномену који се у историографији назива симфонијом Државе и Цркве у специфичном српском облику, постављеном на византијским узорима.

Још у пуној снази, још велики и одважни краљ, он скрушено диже поглед ка небесима очекујући божју милост – градећи славни манастир Жичу, први престо српске аутокефалне цркве, манастир где ће на крају почитати његове свете мошти.

Првом краљу свих српских земаља брат Сава – монах, већ тада изузетног угледа и утицаја од Јерусалима до Никеје, кога је још за живота пратила светачка величина – схватајући његов значај не дозвољава да се повуче са трона, чак ни онда када је био у „предсобљу смрти“.

Стефан Првовенчани, као и његов отац Стефан Немања, био је од оних владара који су, како вели

Јефрем Сирин, црквени отац из 4. века, „заспали у Христу“ као монаси. Вероватно најзначајнији и најдаровитији владар од свих Немањића умире као калуђер Симон.

Речи Плинија Млађег: „Сматрам срећним оне који-ма су богови дали као задатак да чине дела достојна описивања, или да пишу оно што треба читати, а најсрећнијим оне којима је дато и једно и друго“ – најбоље осликавају Стефана Првовенчаног, првог српског краља.

Чинио је дела достојна описивања, а и писао је оно што треба читати – и данас.

Л. М.

У Београду,
на Малу Госпојину 2014.

Време до појаве српских краљева

Векови ће проћи од досељавања Срба на Балкан па до појаве српског краља Стефана Немањића (око 1165 – 1228) – који је владао Србијом као велики жупан¹ од 1196. до 1217. године а као први краљ свих српских земаља – Првовенчани – од 1217. па до своје смрти.

Уређење Словена у 6. веку карактерисало је мноштво малих племена која су била груписана по родовима са

¹ Жупан је био назив за најстарије представнике власти код Срба. „О пореклу речи постоје два основна мишљења. По првој теорији реч жупан позајмљена је из [...] аварског језика, и била је прихваћена у свим словенским језицима на подручју аварског каганата, док према другом схватању она потиче од индоевропског (прасловенског) корена, од којег је настала и реч жупа (у основном значењу заклоњено и браћено заједничко пребивалиште). Једино код Срба жупан је постао касније владар целе државе“ (Срђан Шаркић). Титула великог жупана се први пут среће у уговору са Дубровником од 27. септембра 1186. године, на коме се налази Немањин потпис: *Ја, велики жуѿан, заклех се и ѿоѿѿиисах*. Када је 1217. године Стефан крунисан за краља свих српских земаља, титула великог жупана изгубила је владарско обележје, али се одржала као важна дворска титула.

наследним кнезовима без велике власти јер су се о важнијим стварима одлуке доносиле на народним скупштинама.

Историчар Станоје Станојевић (1874–1937) у свом приступном предавању одржаном на Сорбони 1917. године казао је да Словени када су дошли на Балкан у 7. веку „нису имали појма о ма каквој већој било војној било државној организацији. Они нису као германска или као туранско-татарска племена образовали велике, добро организоване војске, са којима би рушили државе и освајали земље. Не, они су заузели земље на Балканском полуострву пенетрацијом (истина не увек мирном), и почели су ту одмах примати елементе и материјалне и интелектуалне културе коју су ту затекли.“

Кроз интензивне односе са Византијом² – „запањујуће богатом“ – и католичким Римом, најважнијим

² Византију као име за државу увео је у 16. веку немачки историчар Јероним Волф (1516–1580). Византинци су себе називали Ромејима (Римљанима), а државу Царство Ромеја. Византијски цар се потписивао: „у Христу Богу верни василевс и автократор Ромеја“ (*Βασιλεὺς Βασιλέων Βασιλεύων Βασιλευόντων* – Василевс Василеон Василевон Василевондон – Цар Царева Царује над Царевима).

„Последњи велики грађанин Царства“, како Стивен Рансиман, негдашњи професор са кембричког Тринити колеџа, назива Генадија Схоларија (1454–1456), првог патријарха после пада Цариграда у турске руке, у рукопису *Desputatio contra Judaeum* написао је: „Иако сам Јелин по говору, ипак никад нећу рећи да сам Јелин, јер не верујем у оно у шта су Јелини веровали. Волео бих да се назовем по својој вери, и ако би ме ко упитао шта сам, одговорио бих хришћанин. [...] Иако је мој отац становао у Тесалији, ја се не називам Тесалцем него Византинцем; јер сам из Византијума.“

Византијско царство је било мултинационална и космополитска империја. Према једном истраживању византијских аристократских породица 11. и 12. столећа чак је четвртина била страног порекла – словенског, арапског, јерменског, латинског...

европским силама раног средњег века³, као и у брзом прелазу ка ембрионалним државним организацијама, како вели историчар Димитрије Богдановић (1930–1986), „Јужни Словени већ у раздобљу од VI до IX века постају и сами историјски субјект“.

Словени су били подељени на племена без изражене унутрашње организације, која нису признавала неку централну власт. По доласку на Балканско полуострво они су почели да од једног или више племена образују прве, ране државне творевине, *склавиније*, којима су управљали кнезови или, како су их Византинци називали, архонти⁴.

И каснији српски велики жупани нису владали по централистичком византијском моделу. Они су у складу са традицијом предака делили власт са најближим сродницима, стричевима, браћом или синовима.

Први је склавиније поменуо византијски историчар Теофилакт Симоката, секретар василевса Ираклија (610–641), који је током 7. века користио овај израз да би описао станишта Словена на левој обали доњег Дунава. Оне су се заправо налазиле ван контроле византијског цара, али још нису имале сопствену државну организацију.

³ Термин средњи век је 1469. године сковао Ђовани Андреа, библиотекар папе Павла II (1464–1471).

⁴ Како наводи василевс Константин Порфирогенит (913–959), о коме ће касније бити више речи, византијски цареви су средином 10. stoleћа ословљавали владаре Србије, Хрватске, Захумља, Конавља, Травуније и Дукље као архонте и слали су им, као својим вазалима, заповести, а не писма која су слали поглаварима независних држава.

Највећи византијски историчар 6. века Прокопије из Кесарије⁵ – секретар византијског војсковође Велизара (500/505–565), за владе цара Јустинијана I (527–565) – о Словенима пише да се они као и Анти⁶ не покоравају једном господару, већ да од давнина живе у демократији и зато се код њих сва јавна питања увек расправљају на скупштинама: „Овим племенима, Словенима и Антима, не влада један човек, него од давнина живе у демократији (*δημοκρατία*)⁷ и стога се код њих на заједничком скупу свршавају како повољни тако и неповољни јавни послови.“

Положај Словена, који је карактерисало непостојање снажне централне власти као и непрестани сукоби међу племенима, Византинци су здружено користили непрестано подривајући уједињење словенских племена вешто, по потреби, подржавајући и хушкајући једног словенског архонта против другог.

⁵ Ирод Велики (краљ Јудеје од 37. године п. н. е. до 4. године п. н. е) изградио је Кесарију (Цезареју) између 25. и 13. године п. н. е. као лучки град. Био је административни центар римске провинције Јудеје. Кесарија је у модерном добу поново основана 1952. године у близини рушевина старог града и налази се на пола пута између Тел Авива и Хаифе (45 км), на израелској обалској заравни недалеко од града Хадере.

⁶ Анти се први пут помињу у историји крајем 4. века. Њихов племенски савез разбили су Авари 560. године, а од 7. века Анти ишчежавају из историје.

⁷ Овај „Прокопијев израз *δημοκρατία* означаје истовремено и подељеност словенских маса на независна племена и лабаву организацију власти у оквиру појединих племена, односно незнатну власт племенских старешина“ (Бариша Крекић).

Шпански Јеврејин Ибрахим ибн⁸ Јакуб (912/913–966), путописац, у свом извештају⁹ о словенским земљама изнеће сличну констатацију:

„Словени су уопште смеони и ратоборни, и да нису расцепкани на велику множину грана и огранака и растављени на много разних племена, ниједан народ на земљи не би могао одолети њиховој навали.“

Цариград је, што мудром дипломатијом, што ласкавим византијским титулама и богатим даровима, умео да придобија словенске архонте и осигура њихову лојалност.

То потврђује *Сѣраѣеѣикон*¹⁰ Псеудо-Маврикија. У првој половини 7. века настала је у Византији ова приручна књига за војнике, један од најважнијих војних текстова средњег века – у којој се говори и о Словенима.

У поглављу „Како треба поступати са Словенима, Антима и сличним“ Псеудо-Маврикије извештава да се словенска племена међусобно не разликују по обичајима и начину живота, да су слободна, да никако не допуштају „да буду поробљена или да се њима влада“, да су неверни и несложни „у погледу уговора, попуштајући више страху него подмићивању“.

⁸ Ибн је на арапском син – ибн Јакуб значи Јакубов син.

⁹ Ибн Јакубов извештај сачувао је шпанско-арапски путописац Абу Убаид Абдулах ал Бакри (1014–1094) у свом делу *Књига љуџева и љокрајина*.

¹⁰ Још нису решена питања ауторства и време појаве *Сѣраѣеѣикона*. Он се приписује непознатом аутору Псеудо-Маврикију. Већина научника настанак дела ставља у време око осамдесетих година 6. века, док га мањи део повезује са почетком 7. века.

Такође, Псеудо-Маврикије указује и на једну карактерну особину Словена:

„Пошто код њих, наиме, владају различита мишљења, они се или не сложе или, ако се и сложе, њихову одлуку ускоро други погазе, будући да сви супротно мисле и ниједан није вољан другоме да попусти.“

Овај византијски писац предлаже и како треба са њима поступати:

„Како код њих има много главара и пошто се међусобно не слажу, није неумесно неке од њих придобијати, можда боље било речима било даровима, нарочито оне ближе граници, а нападати друге, да не би [наше] непријатељство против свију створило код њих јединство или власт једнога.“

По доласку на Балкан српска племена су се сместила у залеђу Јадранске обале. Након оснивања својих првих протодржава контакт са Византијом су остваривала, у политичком смислу, преко приморских далматинских градова који су тада били везани за Цариград. Истовремено, 7. век је слом Византије на Балкану и њену власт на том простору није сменила нека друга организована и снажна државна власт, већ су те области потпале под власт словенских племена. Током првих векова које Срби проводе на Балканском полуострву не може се говорити о њиховој чврстој вези са најцивилизованијом империјом тога доба – Византијом.

По мишљењу византолога, професора балканске и руске историје на Универзитету у Оксфорду и иностраног члана САНУ Димитрија Оболенског (1918) разлог културне заосталости балканских Словена у 7. и 8.

веку налази се у чињеници да су они – за разлику од Гота и Франака – били углавном неосетљиви на утицај хришћанства, „без којег у средњем веку нема уласка у цивилизовани европски круг“. Све до 9. века код балканских Словена нема трага развијеним политичким институцијама ни било чему што би се могло назвати правом државом, мада се „може рећи да се организовани живот српског друштва развијао и пре него што је дошло до остваривања снажног и непосредног утицаја византијске цивилизације“ (Љубомир Максимовић).

Девети век био је прекретница у историји Балканског полуострва, век византијског препорода, али и век постепеног потпадања Словена под политичку јурисдикцију Цариграда.

Један од начина спасавања Византијског царства било је увођење тематског уређења,¹¹ које је војни апарат претпостављало државном. Систем тема није уведен ни лако ни брзо. После 800. године тематски систем ће се ширити посебно у оним деловима Балканског полуострва где је византијска власт успела да наметне свој политички надзор над Словенима. Стратег, као царски заступник, имао је команду над војним контингентом, који се такође звао тема и био „састављен, што је важна новина, од војника регрутованих

¹¹ За време цара Ираклија (610–641), када започиње процес јачања царевине, долази до почетка реорганизовања византијског војног и државног система и стварања војних округа (тема), односно изградње тематског уређења – чиме је ударен „темељ систему који даје главно обележје целокупној провинцијској управи средњовековне византијске државе“ (Георгије Острогорски).

из те области и опрењених средствима која даје становништво теме; другим речима, он је природно задужен за одбрану своје области и сопствене земље“, што је с временом створило „национални дух самоодбране“ и удахнуло „дух заједничке одговорности“ (Димитрије Оболенски).

Треба нагласити да су само области на које се протезала византијска тематска организација – јер је то било једино сигурно мерило реалних односа – заиста и припадале Цариграду – где Цариград није устројио тематску организацију, тамо није било ни стварне византијске власти.

Око 870. године статус теме добила је и Далмација,¹² која је обухватала приморске далматинске градове и оближња острва, када и започиње процес византијске реокупације Балкана и поновна његова хеленизација.

Када су 866. године Арабљани из Сицилије и Јужне Италије напали далматинске градове Будву, Рисан, Котор и Дубровник, Византија је још била снажна поморска сила. Зато су Дубровчани упутили своје изасланство у Цариград да од василевса измоле помоћ. Далмација тада, дакле, још није била тема. Василевс Василије I Македонац (867–886) као помоћ Дубровчанима послао је флоту од сто бродова под командом друнгара Никите Орифе, који је приморао Арапе да

¹² Византијски спис *Такџикон* (настао после јуна 812. а пре јула 813. године) први је званични документ у коме су поменути архонт и бивши архонти Далмације. У историографији о времену настанка теме Далмације изнета су два основна мишљења: прво, да је она постала тема у доба византијског цара Василија I (867–886) и друго, да се то догодило на самом почетку владавине његовог претходника василевса Михаила III (842–867).

се повуку из јужне Италије и под византијску власт вратио Захумљане, Травуњане и Конављане (који су пристали да се боре против Арабљана) а 870. године и Неретљане. Василевс је проширио свој утицај и на Хрвате, па им је 878. наметнуо за владара свог штићеника Здеслава (878–879). Како каже словеначки историчар Јадран Ферлуга (1920–2004), помоћ Дубровнику представљала је део једне нове, шире политике успостављања таласократије (господари мора) на Средоземљу а тиме и на Јадрану у борби против западних Сарацена¹³. Тема Далмација је по Василијевим плановима требало да има улогу поморске базе.

Јаче присуство Византије у српским земљама приметно је поново тек у првим деценијама 11. столећа, када је почетком овог века српским земљама владао Самуило (976/7–1014), бугарски цар.

¹³ Сарацени су се сматрали потомцима библијских личности Аврама и Саре, па отуда и назив за њих Сарацени. У средњем веку поред овог назива за муслимане је коришћено и име Агарени и Исмаилћани – по робињи Агари, Аврамовој наложници, односно њиховом сину Исмаилу.